



Olvasóegyletek a dualizmusban

REISZ László

Történelmi körülmények

A dualizmus kori (1867–1918) olvasóegyletek nemcsak szakmai szempontból érdekesek, hanem azért is, mert gazdag háttér-információval szolgálnak a vizsgált korszak társadalmi, politikai és kulturális viszonyairól. Az egyleti aktivitás formája és mértéke hatékony mércéje volt az államhatalom és az állampolgárok közötti viszonyoknak és kifejezte az adott rendszer politikai stabilitásának fokát is.

Ha megnézzük az egyletesedés jogi-társadalmi környezetét, láthatjuk, hogy a kiegyezést megelőzően hiányzott az egyleti élet részletes jogi szabályozása. Az egyesülési szabadság elvileg adott volt, de a hatóságok fenntartották maguknak az egyesület jogi személyként való elismerésének jogát, amihez előbb jóvá kellett hagyatni az adott társulás alapszabályait. A jóváhagyás 1848-ig a helytartótanács, azt követően a kiegyezésig a bécsi császári és királyi belügyminiszter hatásköre volt.

A kiegyezést követően liberalizálódási folyamatok indultak meg az országban. Az 1868. évi XLIV. törvénycikk 26. §-a értelmében az egyletek nyelvét az alapítók szabadon határozhatták

meg, az 1869. évi IV. törvénycikk pedig illetékmentességet biztosított az egyesületi beadványok és iratok részére.

Az 1934/1873. sz. belügyminisztériumi rendelet mintegy fél évszázadon keresztül úgy szabályozta a kérdést, hogy az állam felügyeleti jogát a minimumra korlátozta, ami azt jelentette, hogy szerepét gyakorlatilag a visszaélések elleni fellépésre redukálta, s az egyletek alapítását, tevékenységét, nyelvének megválasztását állampolgári jogként deklarálta. Kötelező jelleggel csak az egyletek alapszabályainak kormányhatósági láttamoztatását és a törvényhatóságoknál lévő egyesületi nyilvántartás vezetését írták elő.

Az 5008/1875. sz. belügyminiszteri rendelet részletesen szabályozta az engedélyezés körülményeit, s megfogalmazta az egyletalakítás adminisztratív feltételeit, illetőleg bizonyos korlátait. Ez utóbbiak közül két rendelkezést emelünk ki: tiltották a különböző tevékenységi profillal rendelkező egyletek közös alapszabállyal történő működését, valamint előírták, hogy nemzetiségi egyesületek csak irodalmi, vagy kulturális egyletként alakulhattak. Mindkettő, de különösen az utóbbi az államhatalom

önvédelmi intézkedésének tekinthető, érthetően – mindenekelőtt a nemzetiségek tekintetében – mert nem kívánták egy esetleges államellenes tevékenység szervezeti kereteit liberalizálni. Más kérdés, hogy ennek következményeként a nemzetiségi egyletek egy részében a kulturális tevékenységként megfogalmazott célok fedőtevékenységként jelentek meg.

Egyesületek és az olvasóegyletek

A hivatalos definíció szerint az *„egyesület olyan alakulat, amelyet több természetes vagy jogi személy alakít abból a célból, hogy valamely közösen kitűzött célt, vagy célokat egyesült erővel, meghatározott formák és keretek között, amelyek az alapszabályokban vannak megállapítva, minél eredményesebben megvalósítsanak.”*¹

Mivel a „közösen kitűzött cél” fogalma számos markánsan eltérő tevékenységet takarhat, egyletnek ezért a különféle közös cél érdekében egyesült csoportot nevezhetjük.

Hol a helye az olvasóegyleteknek ebben az egyleti struktúrában?

Véleményünk szerint az olvasóegylet teljes egészében „klasszikus” „igazi” egylettípusnak tekinthető. Számos egyesület ugyanis a tagok anyagi érdekeit védendő közös teher-, illetve kockázatviselésen alapuló érdekközösségként működött – a temetkezéstől, tűzkármentesítéstől, biztosítástól a kiházásításig – valamilyen hiányzó társadalmi vagy piaci szolgáltatás helyettesítését szolgálva. Más, impozáns taglétszámú egyesület esetében a „társadalmi élet” elvárásainak való megfelelés, olykor rivalizálás volt a fő egyletalkotó erő. Az árvákat, szegényeket gyámolító, vagy akár valamely közcél, közhaszon elérését segítő csoportosulások jelentős része esetében a részvétel presztízse tekinthető a tagtoborzás leghatékonyabb indokának. Zárójelben utalunk rá, hogy az egyleti aktivitásban, különösen a presztízscélok elérése kapcsán jelentős szerepet játszik az etnikai, illetve felekezeti rivalizálás is, kisebb mértékben, de kimutathatóan

jelen van a „felső körök” mintakövetése is (például a *polgári* kaszinók esetében).

Az olvasóegylet azért tekinthető „reprezentatív”-nak, mert egy adott mikrotársadalom, egy kisközösség alulról szerveződő önkéntes csoportosulása, mely az egyleti tevékenységen túlmutató előnyökkel nem járt a tagok számára.

Természetesen lehetnek átfedések a közelebről nem definiált ún. társas egyletek – pl. társalgó egyletek – és az olvasókörök között, s nem egy olvasóegylet társalgókörként (vagy akként is) működött, de általános jellemzőiket tekintve, jól elkülöníthetők.

Vargha Gyula, a téma korabeli szakértője igen elutasító hangnemben írt a körökről:

*„Sok társas egylet, ahelyett, hogy az önművelés gyakorlati iskolája volna, mely lassanként a honpolgárok minden rétegének megadná a szükséges képességet politikai jogaik ésszerű gyakorlására, hogy az eszmecserék magvait pattantáná ki, s hol a válogatott kézi könyvtár mind szélesebb körben terjesztené el a műveltséget: majd játék-barlang, mely elrabolja az időt, pénzt, sokszor a becsületet is, majd mokrakör, hol a bor és pipaszó mellett intézi a magas politikát s szidja a hazai intézményeket a mesterember, ahelyett, hogy műhelye után látna vagy mesterségében igyekeznék magát tökéletesíteni...”*²

Véleménye, mondhatni „kelet-európai” tekintetben, jellemző: szűkebb értelemben az értelmiségi lenézése a „nép” kezdeményezésével szemben, tágabb értelemben a paternalista, jótékonykodó, „nevelő”, a „nép kultúráját emelő” hatalom bizalmatlansága a tőle független kezdeményezések irányában, mely szakmailag a központilag szabályozott népkönyvtár és a magánkezdeményezés ellentétéként fogalmazódott meg.

Az egyesülek számbavétele

A kedvező feltételek hatására az egyleti élet a múlt század hatvanas, hetvenes éveiben ugrásszerű fejlődésnek indult. Az egyletek és az egy-

leti tagság számában megnyilvánuló növekedés indokoltá tette felmérésüket, kataszterük összeállítását.

1862-ben *Hunfalvy János* a Magyar Tudományos Akadémia statisztikai bizottsága támogatásával hozzáfogott az országban működő egyesületek összeírásához. Az összeírás különböző hivatalos adatok felhasználásával történt.³

Az 1878-as felmérés során Magyarországon 3995 egyesületet regisztráltak. Viszonyításként megjegyezzük, hogy Ausztriában egy 1877-es kataszteri adat szerint már 11 017 egyesület létezett, de ez a különbség nem von le semmit a kibontakozó magyarországi egyesületi szerveződések aktivitásából.

Az egyesületek működésével, s az adott közösség életében játszott szerepükkel kapcsolatos vizsgálódásunkhoz a következő forrásokból merítettük az adatokat:

1. A Központi Statisztikai Hivatal által végzett adatgyűjtésből, mely az 1874. évi XXV. tc. 5. paragrafusában foglaltak alapján regisztrálta az ország területén működő egyesületeket, társadalmi szervezeteket. Az adatgyűjtés eredménye Vargha Gyula nevével fémjelvezve 1880-ban önálló kötetben jelent meg.⁴
2. Az 1881-es Népszámlálás községsoros adataiból, melyeket az egyesületstatisztika anyagával összekapcsoltan elemeztünk.⁵

Említettük, hogy az összeírás idején 3995 egyesület adatait regisztrálták. A valóságban azonban ennél kevesebb volt a feldolgozási körbe bevont egyesületek száma. Az eltérés az adott évről vonatkozó teljes vagy részleges adathiányból (megszűnések, szüneteltetések az 1878-as évben) fakadt.

A hazai egyesületek átlagos működési ideje mintegy 10 évet ölelt fel, ami természetesen jelentős mértékben szóródott az egyes egyesülettípusok függvényében. Az egyesületek átlagos taglétszáma 169 fő volt, ami ismét típusfüggő változó, de arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy az egyesület maga igazi valójában önszerveződő társadalmi kiscsoportnak tekinthető, ahol a tagok interper-

sonális kapcsolatai – melyek történetesen egyesületi keretek között jelentkeznek –, nagy szerepet játszanak, ez a körülmény pedig jelentős mértékben behatárolja a ‘valódi’ egyesületek taglétszámát anélkül, hogy ebből az egyesület működésének intenzitására következtethetnénk.

A nagyvárosi egyesületek fennállásának átlagos időtartama 13,3 év, a községi egyesületek esetében ez mindössze 8,6 év; a városi egyesületek taglétszámának átlaga 260 fő, szemben a községi egyesületek 137,1 fős átlagával. Ennek kapcsán tekintettel kell lennünk arra a körülményre is, hogy a forrásunk által városi egyesületként definiált egyesületek valójában ‘nagyvárosi’ egyesületeknek számítanak, márpedig egy nagyváros mérete és lakosság száma kedvezőbb helyzetet teremt a magasabb egyesületi taglétszámhoz. Voltak olyan egyesülettípusok is – például a közös kockázatvállaláson alapuló –, amelyek hatékonyan csak magas taglétszám esetében működhettek.

Olvasóegyesületek

Az olvasóegyesületek komoly hagyományokkal rendelkeztek, noha működésüket nem egy esetben befolyásolták politikai-hatalmi döntések, esetleges betiltások is. Arra is találhatunk példákat, hogy e típus olyan progresszív társadalmi mozgalmak szervezeti keretétül szolgált, amelyek törekvései messzemenően túlhaladták a hagyományos értelemben vett egyesületi élet kereteit, illetéknéppen igazolva a hatalom bizalmatlanságát.

A francia forradalom hatására radikalizálódott, magát jakobinusnak valló ‘értelmiség’ egy része már a 18. század végén önművelés, de sokkal inkább eszméik terjesztése érdekében klubokat, olvasókörieket hoztak létre. Például Pesten már 1791-től működött egy szabadkőműves olvasóköri⁶ és tudunk hasonlókról alakulásáról az ország más városaiban is (például Kassán, Késmárkon, Lőcsén, Nagyváradon, Budán). Közülük a legnevezetesebb az 1792-ben *Berzeviczy Gergely* által alapított, magát ‘Műveltek társaságának’

(Societas Eruditorum) nevező *Budai Olvasókör* volt.

Aligha hisszük, hogy eszméik széles tömeget érintettek volna. A francia forradalom szellemiségének illetően követése, némi Habsburgellenességgel vegyítve, egy meglehetősen szűk réteg jellemzője volt. Az olvasókör annyit mindenesetre elért, hogy a hatalom – teljes joggal – nagyfokú bizalmatlansággal viseltetett a többi, hasonló jellegű szervezettel szemben.

Egyleti adatok

A továbbiakban megnézzük az egyletek működését bemutató adatok közül az egyletek egyes típusai, a települések típusa, a településeken lakók száma, az egyleti koncentráció jellemzői, és az egyes településen lakók műveltsége szerinti adatokat, s összehasonlítjuk az olvasóegyletek mutatóit a többi egylettípus jellemzőivel.

1. táblázat

Az egyletek jellemzői típusuk szerint⁷

Az egylet típusa	Az egylet fennállása	Egyleti tagság		Az egyletek	
	(éves átlag)	összesen	átlaga	száma	%
Kulturális	10,2	63704	206,8	309	7,8
Ipartársulati ⁸	3,7	65986	51,7	1279	32,1
Olvasó	8,0	29150	67,3	433	10,9
Önsegélyező	13,6	101029	300,7	337	8,5
Jótekonysági	16,8	146969	311,0	475	11,9
Önkéntes tűzoltó	4,1	39205	164,8	237	5,9
Kaszinó	17,2	25048	104,8	239	6,0
Temetkezési	16,8	149396	636,0	233	5,8
Dalárda, zenei	9,5	18795	119,0	159	4,0
Társalgó, szabadidős	16,3	33787	119,4	284	7,1
Összesen	9,8	673069	169,1	3985	100,0

Látható, hogy az olvasóegyletek részarányukat tekintve alig maradnak el a jótekonysági egyletek, társalgó egyletek, kaszinók mögött, ugyanakkor, ha a tényleges egyleti aktivitást néznénk, akkor az olvasóegyletek megelőzik a jótekonysági egyleteket, hiszen utóbbiak tagjaik önkéntes társulásai, amit a közös, egyleti aktivitást létrehozó érdekeken kívül semmi sem motivál,

míg a jótekonysági egyletek esetében szóltunk már róla, hogy esetükben igen jelentős befolyása volt a társadalmi presztízsnak, annak, hogy a jótekonyság tiszteletreméltó gesztusa egy adott társadalmi pozícióhoz kötődő elvárás volt, s mint ilyen a társadalmi élet kapcsolatainak részeként jelentkezett.

2. táblázat

Az egylettípusok megoszlása a települések jellege szerint

Megnevezés	Községi		Nagyvárosi		Összesen	
	egylet- szám	%	egylet- szám	%	egylet- szám	%
Kulturális egylet	163	5,5	146	14,1	309	7,7
Ipartársulati egylet	1037	35,0	243	23,5	1280	32,1
Olvasóegylet	406	13,7	28	2,7	434	10,9
Önsegélyző egylet	151	5,1	186	18,0	337	8,4
Jótevény egylet	290	9,8	187	18,1	477	11,9
Önkéntes tűzoltó egylet	215	7,3	24	2,3	239	6,0
Kaszinó egylet	215	7,3	24	2,3	239	6,0
Temetkezési egylet	173	5,8	62	6,0	235	5,9
Dalárda, zeneegylet	111	3,8	48	4,6	159	4,0
Társalgó, szabadidős egyletek	197	6,7	87	8,4	284	7,1
Összesen	2958	100,0	1035	100,0	3993	100,0

A típusok megoszlása az esetek jelentős részében az egyleti aktivitás településjellemzők függvényében történő alakulását mutatja.

A kulturális egyletek aránya mintegy háromszoros a nagyvárosi egyletek körében a községekhez viszonyítva. Ez azonban csak részben jelent tényleges különbséget. A különbség egy része a települések lakosságszámából adódik: például okáért egy színházpártoló egylet működése értelemszerűen színház nélkül nem lehetséges, viszont egy színház működése értelemszerűen feltételezi a 'nagyvárost'.

Meglepően alacsony a nagyvárosokban az olvasóegyletek aránya: a községekben elért 13,7%-os részarányukkal szemben a nagyvárosokban mindössze 2,6%. Ennek az lehet a magyarázata, hogy a nagyvárosi jellegből eredően a kulturális tevékenység alternatívái megoszlának. Ez még az egyéni olvasás estében is igaz lehet, így az

olvasóegyletek létjogosultságát a községekben indokoltá tévő körülmények a nagyvárosokban kevésbé állnak fenn. Ezzel egyidejűleg arra a megállapításra juthatunk, hogy nem is az a biztos, hogy a községi olvasóegyletek igen magas aránya tekinthető a normálisnak, hanem esetükben sokkal inkább arról lehet szó, hogy azok valamilyen hiányzó kulturális és egyéb társas lehetőségek pótlékeként szerepelnek. Persze, azt sem zárhatjuk ki, hogy a különbséget legalább részben a kistépelülések erősebb személyi kapcsolatrendszerére, illetve a nagyvárosi elidegenítő hatására vezessük vissza.

Az egyletek működési területeiről még pontosabb képet alkothatunk, ha a Népszámlálás adataival összevetve a „város” „falu” közigazgatási kategóriákat pontosítva a települések lélekszáma szerinti bontást vizsgáljuk.

3. táblázat

Az egylettípusok megoszlása a települések lélekszáma alapján

Egylettípus	50 000 fő felett	10 000-49 000 fő	5000-10 000 fő	2000-5000 fő	2000 fő alatt
Kulturális egyesület	15,6	10,7	6,3	3,9	1,8
Ipartársulati egyesület	22,0	27,8	37,8	35,6	37,0
Olvasóegyesület	1,6	7,7	10,8	16,3	18,7
Önsegélyező egyesület	20,8	10,5	4,0	5,0	5,7
Jótekonysági egyesület	18,5	16,2	10,8	6,4	6,2
Önkéntes tűzoltó	0,9	3,8	5,4	8,9	12,3
Kaszinó egyesület	1,6	4,7	6,5	9,5	6,2
Temetkezési egyesület	6,9	6,8	7,1	4,4	2,5
Dalárda, zeneegyesület	3,9	4,1	4,4	3,9	3,2
Társalgó, szabadidős egyesület	8,2	7,8	6,9	6,2	6,4
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Markánsan jelentkeznek az egyes típusok megoszlásainak preferenciái: az általános értelemben vett kulturális egyesületek egyértelműen létszámfüggők: működési területük eleve olyan, ami feltételezi bizonyos kulturális infrastruktúra meglétét. Erre pedig értelemszerűen sokkal nagyobb esély van egy nagyobb lélekszámú településen.

Az olvasóegyesületek esetében korábbi megállapításaink erősítődnek meg: az olvasóegyesület is erősen függ a település lélekszámától: legmagasabb arányban e típus is a 2000 fő alatti településeken jelentkezik (18,7%), s mint arra már korábban is utaltunk, feltehetőleg azért válhatott tipikus kultúra-közvetítővé, mert számos olyan egyéb kulturális funkciót is betölt – ha pótlékként is – amire az adott település között méreteinél fogva sem nyílna más lehetőség.

E sajátos jelleg mellett további megfontolások állnak. Az olvasóegyesület természeténél fogva pusztán technikai értelemben is mikroközösség, melyet sarkítva egyfajta „virtuális asztaltársaságként” is definiálhatnánk, s mint ilyen, lényege szerint nem lehet nagy létszámú. Elvi-

leg tehát egy nagyobb lélekszámú közösségben nagyobb esélye lehet a kis taglétszámmal, ám nagyobb számban előforduló egyesületnek.

Miért nincs így, pontosabban miért működik fordítva mindez az olvasóegyesületeknél?

Miért egyedi, specifikus egyesületforma mégis az olvasóegyesület?

Nézzük meg a hozzá leginkább közelálló társalgó, illetve szabadidős egyesületek lakosságszám szerinti megoszlását.

Ez pontosan fordítottja az olvasóegyesületének: előfordulása a magasabb lélekszámú településeken a legnagyobb. Jóllehet a különbségek meg sem közelítik az olvasóegyesületek esetében tapasztalt eltéréseket, jól láthatjuk, hogy itt tényleges tevékenységében határozottan eltérő funkciót el-látó-betöltő társulási típusról van szó.

Végezetül vizsgáljuk meg, hogy milyen helyet töltöttek be az olvasóegyesületek a többi egyesület-hez viszonyított struktúrában, egy adott település „egyesületesedésében”.

A Népszámlálás anyagának az egyleti adatbázishoz csatolásával számos újabb információra tehetünk szert. A település lélekszáma alapján

lehetőségünk nyílik az egyleti tagok adott településre vonatkozó arányának, más néven az ún. ‘egyletesedési mutató’ számításának. E mutató alapján lehetőségünk van a települések e szempont szerinti kategorizálására is.

Ezen mutató értékei nem egy esetben hasonlítanak a korábban, más összefüggésben elemzett megoszlásokhoz, különösen a településtípusok alapján történt besorolás vonatkozásában. Ez nem adatismétlés, vagy párhuzamos elemzés következménye, hanem abból következik, hogy az egyletesedési mutató értéke milyen jelentős jelentős mértékben függ a település lélekszámától.

Az egyleti települések körébe 882 település tartozik. Ezek megoszlása alapján zömük (76,9%) egyletesedési mutatója alacsony. Alig több mint 15,6% esetében tekinthető a közepesnek, s csak e települések 7,4%-a esetében beszélhetünk magas értékről.

Ez a megoszlás azonban nem sokat mond szá-

munkra az egyes kategóriákon belüli települések egyleti jellemzőiről. Ha az egyleteket az egyletesedési mutató konkrét kategóriáinak szintjén vizsgáljuk, úgy ebben az esetben mindenképp a település típusa szerinti megkülönböztetést kell alkalmaznunk. A ‘községi’, illetve ‘nagyvárosi’ megkülönböztetés alkalmazását indokolja, hogy a településtípus hatása minden kategória tekintetében kimutatható.

A községi egyleteknek mindössze 21,2%-a működik olyan településeken, ahol az egyletesedés mértéke magas, szemben a nagyvárosi egyletek 51,5%-ával. A községi egyletek 28,8%-a működik a közepesen egyletesedett településeken, ám a nagyvárosi egyletek aránya itt is nagyobb: 37,1%. A településtípus hatása a legmarkánsabban az alacsony egyletesedési kategória esetében mutatkozik. A községi egyleteknek ugyanis 50%-a működik ilyen településeken, míg a nagyvárosi egyletek esetében ez az arány mindössze 11,4%.

1. ábra

Az egyletesedés mértéke településtípus szerint



Társadalmi rétegapcsolataik alapján egyleteinket az alábbi három csoportba oszthatjuk:

1. jellemzően nagyvárosi egyletek (értelmiségi, gazdasági, kereskedő, szabadkőműves)
2. községekre jellemző egyletek (polgári)
3. település jellegétől független egyletek (földműves, iparos-munkás, réteghez nem köthető)

4. táblázat

Az egyleti koncentráció jellemzői az egylet típusa és a település jellege szerint

Az egylet típusa	Az egyletesedés mértéke					
	községi			nagyvárosi		
	magas	közepes	alacsony	magas	közepes	alacsony
Kulturális	6,9	5,0	5,3	16,7	9,8	17,1
Ipartársulat	37,2	33,6	35,3	18,7	32,8	16,2
Olvasó	3,4	8,8	21,2	1,5	3,7	4,3
Önsegélyző	6,7	7,0	3,2	23,2	13,8	8,5
Jótekingy	10,6	13,7	6,8	20,4	14,6	18,8
Önkéntes tűzoltó	5,1	7,3	8,2	1,1	3,2	3,4
Kaszinó	5,1	6,0	9,0	1,5	2,4	6,0
Temetkezési	11,2	8,0	2,2	4,5	8,2	4,3
Dalárda, zene	4,5	4,5	3,0	4,7	4,2	6,0
Társalgó, szabadidős	9,1	6,0	5,9	7,7	7,4	15,4
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Ebben az adatösszefüggésben jól látható, hogy az olvasóegylet jellemzően „végvidéki” „műfaj”. Legnagyobb arányban az alacsony egyesületi aktivitású községekben fordul elő. Hogy itt az olvasóegylet típusjellemzőjéről van szó, azt az is jelzi, hogy az amúgy kis számú nagyvárosi olvasókör is a községi megoszláshoz hasonló elvek szerint történik.

Joggal merül fel az a kérdés, hogy elsődlegesen milyen tényezők befolyásolják az egyleti aktivitás mértékét. Adataink alapján konkrétan azt vizsgáljuk, hogy a települések műveltségének mértéke miképpen befolyásolja, illetőleg befolyásolja-e az egyletesedés jellemzőit. A kapcsolatot távolról sem kézenfekvő.

Magának a ‘műveltség’ fogalmának esetében egyszerű helyzetben vagyunk. A Népszámlálás adatai alapján kiszámíthatjuk az egyes települé-

seken az írni-olvasni tudók arányát, s ezek alapján a módszertani bevezetőnkben ismertetett módon kategorizálhattuk az adott településeket. Mindenekelőtt tisztában kell lennünk egy jelentős eltéréssel: a népszámlálás egészére vetítve az írni-olvasni tudók átlagos százalékos aránya 29,7%, míg az egyesületi települések esetében ugyanaz az érték 46,6%. Ez a nagyvárosok bizonyos torzító hatását figyelembe véve azt jelenti, hogy az egyletesedés ténye önmagában az adott település fejlettebb kulturális színvonalára utal.

Az egyleti települések adatai alapján azok zöme (55,3%) a közepesen művelt kategóriába tartozik, 29,1%-uk a magas, 15,6%-uk viszont az alacsony kategóriába, azaz az ott lakók esetében az írni-olvasni tudók lakosságszámhoz viszonyított aránya 40% alatti.

Az írni-olvasni tudók arányát az egyletesedés mértékével megfeleltetve, a közepes értékek meghatározó szerepével, s határozott nivelláló hatásával találkozunk. Míg az egyesületek zöme alacsonyán egyesült településeken található, addig a műveltségi mutató értékei zömükben a közepes, (52,3%), valamint az alacsony kategóriában (30%) koncentrálnak. Az előbbiben ta-

lálhatóak legnagyobb arányban az egyleti települések, egyletesedésük mértékétől függetlenül. Amíg a magas egyletesedési mutatójú települések 44,6%-a szerepel a műveltségi szempontból közepesnek tekinthető települések sorában, addig az e szempontból is közepes településeknek már 63,5%, az alacsony egyletesedésű települések kategórián belüli részaránya pedig 50,7%.

5. táblázat

Az egyesületek típusok szerinti megoszlása a településen lakók műveltsége szerint

Az egyesület típusa	Az írni-olvasni tudók részaránya		
	magas (60% felett)	közepes (40–60%)	alacsony (40% alatt)
Kulturális	10,6	6,8	6,0
Ipartársulat	28,8	35,3	26,9
Olvasó	6,0	10,1	22,9
Önsegélyző	14,1	6,6	4,5
Jótekingy	15,4	10,7	9,7
Önkéntes tűzoltó	4,4	6,4	7,1
Kaszinó	3,8	6,6	8,1
Temetkezési	4,7	6,6	5,2
Dalárda, zene	4,5	3,9	3,4
Társalgó, szabadidős	7,7	7,0	6,4
Összesen	100,0	100,0	100,0

Az olvasóegyesületek tekintetében e mutató különösen fontos szerepet játszik.

Az adatok megoszlása alapján ugyanazon tendenciák ismétlődését láthatjuk, mint a településtípus, illetve lakosság szám szerinti adatok megoszlása esetében. A kulturális egyesületek és az olvasóegyesületek eltérésének tendenciája is hasonló. Az olvasóegyesületek aránya csaknem három és félszer nagyobb azokon a településeken, ahol az írni-olvasni tudók részaránya alacsony. Ez azzal magyarázható, hogy – mint azt korábban láthattuk – az olvasóegyesület jellemzően vidéki, kistérségi egyesületi forma, ahol az írni-olvasni tudók aránya eleve alacsonyabb.

Az olvasóegyesületek jelentősége

Az egyesületi koncentráció elemzése kapcsán utaltunk az olvasóegyesületek „végvidéki” szerepére. Minden bizonnyal ez a sajátos szerep tükröződik az adatok ilyen megoszlásában: hol máshol volna a legnagyobb szükség a kultúra terjesztésére, mint az olyan közegben, amelynek általános kulturális színvonala alacsony?

A műveltségi adatok megoszlása – összevetve a kulturális egyesületek reprezentációjával – ismét hangsúlyozza a két egyesületi típus lényegi, strukturális különbségeit.

Ennek alapján megkockáztatunk egy, talán nem

általános érvényű, de az egyesetek bizonyos részére vonatkozóan érvényesnek tűnő feltételezést. Elképzelhető, ahogy a 'polgári' elem hangsúlyozása kifejezetten 'vidéki', azaz nem nagyvárosi településeken, az olvasóegyletek nagy száma ugyanott valamiféle pótlék szerepet is játszhat. Ezen egyesetek magas részaránya nem az adott települések tényleges állapotát, inkább az ott egyesetek alakítók vágyait, esetleges önigazolását tükrözik.

Láthattuk, hogy az olvasóegylet Magyarország 19. századi mikroközösségeinek alakulásában kiemelt szerepet játszott, mind kultúráközvetítési, mind a helyi közösségek életében betöltött szerepe által. Önállóak voltak, ténylegesen megfogalmazódó igényeket elégítettek ki, s messzeemenően függetlenek voltak tagjaik értékpreferenciáinak megvalósításában. Hogy esetleg, valamely konkrét egyesetek könyvtára mekkora volt és milyen kötetekből állott, milyen volt a használat stb. érdekes kérdések, melyek eseti jellegű megválaszolása a mi szempontunkból most kevésbé fontos.

A lényeg az olvasóegyletekben megtestesülő alulról jövő kezdeményezés és az egyesetek

által ténylegesen betöltött társadalmi-kulturális szerep, mely mindmáig példaértékűnek tekinthető.

JEGYZETEK

1. Páskándy János: Egyesületi (egyesülési) és gyülekezési jogszabályok kézikönyve Bp. 1931.
2. Vargha Gyula: Magyarország egyesetei és társulatai 1878-ban. Bp. 1880. XXI. p.
3. Hunfalvy János: Magyarország különböző egyesetei. Statisztikai Közlemények IV. 1. füzet. Pest, 1862. 246–269 p.
4. Vargha Gyula: Magyarország egyesetei és társulata 1878-ban. Bp. 1880. 571 p.
5. A Magyar Korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott Népszámlálás főbb eredményei megyék és községek szerint részletezve. Bp. 1882. 415 p.
6. i. m. 30-31. p.
7. A táblában regisztrált 3985 egyesetek és a teljes 3995 egyesetek eltérése az e tekintetben értékelhető adatot nem tartalmazó (feloszlóban lévő, szünetelő, vagy adathiányos) egyesetek kizárásából adódik.
8. Ezek önkéntes alapon, a korábbi céhkeretek megszűnését követően jöttek létre, de sem céljukat sem szakmák közötti megoszlásukat tekintve nem tekinthetők egységeseknek, egyesetekként történő definiálásuk is problematikus.



Elkészült az Országos Széchényi Könyvtár Térképtárának első DVD-je

A közelmúltban megjelent két dupla DVD-én (16 GB) a Térképtár gyűjteményében őrzött kéziratos térképeket lehet tanulmányozni, olyan felbontásban, mintha az eredeti műveket venné kézbe az érdeklődő. Ezzel a megoldással a Térképtárban található ritkaságok helytől függetlenül is kutathatóvá válnak. A Térképtár munkatársai a gyűjtemény olvasótermében számítógépen is megmutatják a művet az érdeklődőknek.

(OSZK lista, 2007. április 16.)

NAPILAPOK

HETILAPOK

ÖNKORMÁNYZATI
LAPOK

HAVILAPOK

IDŐSZAKI
KIADVÁNYOK

TERJESZTŐK

TELEKOMMUNIKÁCIÓ

KÖZTERÜLETI
REKLÁMOK

KIÁLLÍTÁSOK,
VÁSÁROK

ÜGYNÖKSÉGEK,
KIVITELEZŐK



HIRDETÉSI ENCIKLOPÉDIA

30. kiadás 2007. május

HAZÁNK EGYETLEN MÉDIAADATTÁRA

Félévente bővítve és aktualizálva.

Kizárólag a médiumoktól származó adatok.

KÖNNYŰ KEZELHETŐSÉG

800 oldalon több mint 4600 médium adatai,

10 tartalomjegyzék és 4 regiszter segítségével.

SOKSZÍNŰSÉG

Médium-adatok + média-adatbanki jelentések

Kivitelezők minden szakterületről, szövetségek,
újságírók és szövívők részletes adatai.

BARÁTSÁGOS ÁR

könyv (+CD melléklettel): 10 095 Ft + áfa
(AZ ÁR A SZÁLLÍTÁSI DÍJAT TARTALMAZZA.)

Internet előfizetés: 9 000 Ft/félév + áfa

Megrendelhető



S&S Karakter Kft.

1055 Budapest, Honvéd u. 40.
Telefon: 301-0239 • Fax: 475-0803

E-mail: iroda@mediaasz.hu

<http://www.mediaasz.hu>